

İŞLESELLİK BAĞLAMINDA TÜRK MİTLERİNDE “ANNELİK OLGUSU”*

“Motherhood Phenomenon” in Turkish Myths in The Context of Functionality

Doç. Dr. Mehmet Alparslan KÜÇÜK**

ÖZ

Bir milletin/toplumun temel taşıını “aile”, ailenin ana unsurunu ise “anne” teşkil etmektedir. O, “çocuk sahibi olma” anlamını taşımaktadır. Annelik de biyolojik bağlamda anne olma özelliğidir. Ancak annelik biyolojik özellik ile birlikte sosyolojik ve psikolojik gibi farklı boyutlar da ihtiva etmektedir. Toplumlarca “kutsal” kabul edilen annelik, söz konusu boyutlar çerçevesinde hem “doğurganlık” özelliğine sahip olma hem de soyun nesilden nesile devamını sağlayabilme açısından önemli bir olgu olmakla birlikte bazı yükümlülükler gerektirmektedir. Meşakkatli yükümlülükleri sebebiyle annelik, Allah’ın kadınlara bahsettiği büyük bir nimettir. Çünkü annelik; fitri olarak, doğurganlık (neslin/soyun devamı), koruyuculuk/savunuculuk, besleyicilik (süt hakkı), rehberlik, eğiticilik/öğreticilik ve elçilik/ arabuluculuk gibi bazı işlevlere sahiptir. Sosyolojik, psikolojik ve biyolojik boyutlarıyla anneliğe has bu işlevler, kadına toplum nazarında önemli bir rol ve fonksiyon kazandırmıştır/kazandırmaktadır. Anneliğe atfedilen rolün ve fonksiyonun, Türk mitlerinde de aynı veya benzer şekilde konu edildiği görülmektedir. Hatta mitlerde, birçok dişil varlığa “annelik” vasfı yüklenmiş ve onlar, “anne arketipi” olarak “ana” sıfatıyla zikredilmiştir. Bu sıfat ve vasıflar çerçevesinde anneliğin soyun devamındaki yeri, koruyuculuktaki vasfı, besleyicilik açısından önemi, rehber ve arabulucu olma yeteneği gibi birçok husus örneklerle vurgulanmıştır. Buna göre annelik, neslin devamı ve soyun korunması bakımından kadınlar için bir ayrıcalıktır. Bu ayrıcalık, Türk mitlerinde de ön plana çıkarılmış; Umay, Ateş (Od), Ak Ana gibi varlıklar yanında bazı hayvanlara ve ağaç, toprak/yer gibi tabiat unsurlarına “annelik” atfedilmiş ve onlar, doğum olayının kaynağı hâline getirilmiştir. Anneliğin “doğurganlık” işlevi ile birlikte besleyicilik (süt hakkı) işlevi çerçevesinde çocuğu besleme yükümlülüğü söz konusudur. Türk mitlerinde de annelik vasfına sahip bazı dişil ruhlar, hayvanlar ve tabiat unsurları; kahramanları, süten kesilinceye kadar beslemiş ve onlara annelik etmiştir. Anneliğin işlevleri arasında “koruyuculuk ve savunuculuk” da vardır. Çünkü bu işlev, diğer vasıflar gibi içgüdüseldir. Zaten Türk destanlarında ve mitlerinde, anne daima “koruyucu-gözetleyici” bir varlık konumundadır. Annelik; “rehberlik, eğiticilik ve öğreticilik” işlevi bakımından da büyük bir sorumluluk taşımaktadır. Bu bağlamda Türk destanlarında ve mitlerinde, özellikle kızların, annelerini taklit ettiği görülmekte ve bununla birlikte anne, çeşitli nasihatler ve tavsiyeler verme özelliğine sahip “bilge” bir kadın olarak dikkat çekmektedir. Ülgen’e/Kayra Han’a yaratma ilhamı veren “Ak Ana”, bu husustaki en iyi örnektir. Annelik; baba ile çocuk arasında veya aile içinde arabulucu olmakla birlikte ailenin bir nevi sözcüsü/temsilcisi olma işlevine de sahiptir. Türk destanlarında, baba ile oğulun arasını düzelen ve her türlü isteklerin karşılanmasında veya sıkıntılarını giderilmesinde aracı olan annedir. Ancak bu önemine rağmen anneliğe ait işlevlerin Türk mitlerindeki yansımalarının, doğrudan ve karşılaştırmalı olarak konu edilmediği görülmüştür. Bununla birlikte mitlerde annelik olgusuna dair çok fazla örneğin olması makalede, örnek seçimini ve kısıtlamasını zorunlu kılmıştır. Bu zaruret çerçevesinde makale ile annelik olgusunun, hem Türk kültüründeki yerinin hem Türk mitlerindeki yansımalarının daha iyi anlaşılabilmesi hem de alana bilimsel anlamda bir katkı sağlanması hedeflenmiştir. Netice itibarıyla örneklendirme ve karşılaştırma yoluna gidilerek hazırlanan makalede, sosyokültürel bir olgu olarak annelik işlevlerinin Türk mitolojisindeki yansımaları örnekler çerçevesinde irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Mit, anne(lik), dişil ruh, olgu, işlevsellik.

ABSTRACT

Family is the cornerstone of a nation/society. The main element of the family is mother. Mother means having children. In a biological context, motherhood is the feature of “being a mother”. However, motherhood has sociological and psychological characteristics along with biological features. Motherhood, which is accepted as sacred by the societies, is an important phenomenon in terms of having a fertility feature within the

* Geliş tarihi: 17 Ekim 2018 - Kabul tarihi: 4 Haziran 2020

Küçük, Mehmet Alparslan. “İşlevsellik Bağlamında Türk Mitlerinde Annelik Olgusu” *Millî Folklor* 126 (Yaz 2020): 27-39

** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği Bölümü, Ankara/Türkiye, a.kucuk@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4845-2538.

framework of these qualifications as well as maintaining the descendants from generation to generation. Motherhood is the greatest reward that God has bestowed on women. Because they have difficult obligations. Motherhood includes some functions such as fertility (continuation of the generation/lineage), protection/advocacy, nurturing (milk right), guidance, educator/teaching and embassy/mediation. Sociological, psychological and biological functions have given women an important role and function in the eyes of society. The role and function attributed to motherhood is also addressed in the same or similar way in Turkish myths. Even in myths, many feminine beings have been attributed motherhood and they are cited as at mother archetypes “mother”. Within the framework of these adjectives and qualifications, the place of motherhood in the continuation of the lineage has been emphasized. In addition, the quality of motherhood in protection, its importance in terms of nutrition, the ability to be a guide and a mediator are emphasized with examples. Accordingly, motherhood is a privilege for women in terms of continuity of the generation and protection of the lineage. This privilege was also highlighted in Turkish myths. Along with assets such as “Ak/White Mother”, Umay, and Fire (Od) Mother, some animals and nature elements such as trees, soil/land have been given motherhood. They were the source of the birth event. Along with the fertility function of motherhood, there is an obligation to feed the child within the framework of the feeding (milk right) function. In the Turkish myths, some feminine spirits, animals and natural elements that had the quality of motherhood fed the heroes. They mothered them. Among the functions of motherhood is “protection and advocacy”. Because this function is instinctive like other qualities. In Turkish epics and myths, the mother is always a “guardian-watcher”. Motherhood is an important responsibility in terms of guidance, education and teaching function. In this context, it is seen in the Turkish epics and myths that especially the girls imitate their mothers. However, the mother is a “wise” woman with various advices and advice. “Ak/White Mother”, which inspires creation to Ülgen/Kayra Han, is the best example in this regard. Motherhood is a mediator between father and child or in the family and is the messenger/representative of the family. In Turkish epics, the mother corrects between father and son. She is an intermediary in meeting all kinds of requests. However, it has been observed that the reflection of motherhood functions in Turkish myths is not directly and comparatively subject. In addition, there are many examples of the phenomenon of motherhood in myths. Therefore, selection and restriction of the sample was mandatory in the article. With this article, the place of motherhood in Turkish culture and its reflection in Turkish myths can be better understood. In addition, it is aimed to make a scientific contribution to the field with the article. As a result, the article was prepared by way of sampling and comparison. In the article, the reflection of maternal functions as a sociocultural phenomenon in Turkish mythology is discussed within the framework of examples.

Key Words

Myth, mother(hood), feminine spirit, phenomenon, functionality.

Giriş

Toplumun ana unsurunu aile, ailenin çekirdeğini ise “anne” oluşturmaktadır. Anne, çocuk sahibi olmayı ihtiva eden bir kavramdır. Biyolojik bağlamda anne olma niteliğini taşıma özelliğine de “annelik” denilmektedir. Ancak annelik; sadece çocuk sahibi olmanın değil aynı zamanda bu sahiplikle başlayan toplumsal, fiziksel ve duygusal bütünlüğün de bir ifadesidir (Türkçe Sözlük 1983:53,55,59; Küçük 2010:841; Türkdöğan 2013:37). Anneliğe ait biyolojik, sosyolojik ve psikolojik gibi faktörler, hem toplumun devamında hem de sosyokültürel değerlerin aktarımında önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü annelik; anneye has ve özel bir yetenek olup “sevgi, şefkat, iyilik, doğruluk ve merhamet” gibi duyguları içeren bir olgudur. “İyilik duygusunun dünyaya girdiği kapı, annelik duygusudur.” şeklindeki ifade bu durumu kısaca özetlemektedir (Tarhan 2005:297-298, 300-301; Burç 2015:5).

Annelik; genlerden gelen, yaratılıştan kaynaklanan kadının doğasına has bir yapıdır. O, doğrudan anne ile çocuk arasındaki duygusal bağı da ihtiva etmektedir. Bu bağ, en önemli ve en etkin bağ konumundadır. Zaten annelik bağının, doğumdan sonra bebek ile anne arasındaki birkaç günde gelişen duygusal bağ şeklinde tanımlanması da bunu açıkça ifade etmektedir (Tarhan 2005:205-206; Bakırcıoğlu 2012:79; Bars 2014:86). Merhamet ve şefkat sahibi olarak anne ile çocuk, birlikte anlam kazanmakta ve “bir elmanın iki

yarısı” timsali ayrılmaz bir bütünlük oluşturmaktadır. Ayrıca sosyokültürel bir kurgu olarak annelik, kadına toplum içerisinde farklı bir statü kazandırarak onu ön planda tutmakta ve toplum nazarında ayrıcalıklı kılmaktadır (Koca 2012:58; Bars 2014:86; Burç 2015:5). 1908 yılından itibaren Batı dünyasında ve 1955 yılından bu tarafa da Türkiye’de Mayıs’ın ikinci pazar gününün “Anneler Günü” olarak kutlanması bunun bir yansımasıdır (Küçük 2010:841). Dolayısıyla anne arketipinin¹ özellikleri, annelik ile ilgili olarak değerlendirilmekte ve tüm fenomenlerin öncesinde, üstünde bir “annelik ilk imgesi” olduğu düşünülmektedir (Jung 2005:17,22). Bu çerçevede “yüce (ulu), büyük” gibi sıfatlar atfedilerek “Ana Tanrıça”² (Ulu/Büyük Ana) tiplmesi ile dikkat çeken anne arketipinde, Umay Ana, Ak Ana ve Toprak/Yer Ana gibi farklı tezahürler söz konusudur. Bu tezahürler; öz anne, büyükanne (bilgelik veya cadılık timsali), üvey anne (genel bağlamda olumsuzluk simgesi), sütanne (dadi), bilge kadın, ağaç, mağara ve bazı hayvan suretlerinde olumlu veya olumsuz anlamda kendisini gösterebilmektedir (Togan 1982:107-108; Jung 2005:17,21-22,38; Fedakar 2014:8-9). Ancak Türk mitlerinde annelik, genel anlamda, olumlu tezahürler şeklinde yer bulmaktadır.

Toplumlarda anneliğe atfedilen önem, Türk kültüründe, en üst seviyede kendisini göstermiştir/göstermektedir. “Ağlarsa anam ağlar, gerisi yalan ağlar... Ana gibi yar, vatan gibi diyar olmaz” atasözleri ile birlikte “ana vatan, ana motif/fikir, ana kara/kıta, ana okul, ana dil, ana yasa, ana yol/yön” gibi kavramlar da “analık/annelik” vasfının önemini bir işaretidir (Türkçe Sözlük 1983:53-54; Sadıç 2008:109). Hz. Muhammed de sahip olduğu yükümlülükler çerçevesinde annelik vasfının kutsiyetini ve önemini “Cennet annelerin ayakları altındadır” Hadisi ile açıkça vurgulamıştır (Küçük 2010:846).

Hem biyolojik hem psikolojik hem de sosyolojik bağlamda karşılık bulan anneliğin, kadını toplumlarda ayrıcalıklı kılmasına ve önemini korumasına vesile kılan bazı işlevleri vardır. Bu işlevler; neslin/soyun devamını ve var olmasını sağlayan “doğurganlık”, koruyuculuk/savunuculuk, rehberlik/eğitcilik, besleyicilik ve elçilik/arabuluculuktur (Küçük 2010:843; Akkaya 2011:30-31; Burç 2015:2). Anneliğe ait söz konusu işlevler, Türk mitlerinde de kendisine yer bulmuş ve annelik, üstün bir meziyet olarak nitelendirilmiştir. Hatta mitlerde, anneliğe verilen önem sebebiyle bazı dişil ruhlarla/varlıklara, anne arketipi çerçevesinde, analık/annelik atfedilmiş ve anneliğe has işlevler, söz konusu varlıklar üzerinden vurgulanmıştır. Mitlerin büyük bir bölümünün anneye ve annelik vasfına dayanırılması da bunun bir göstergesidir (Roux 1994:142). Ancak toplumdaki önemine ve yerine rağmen annelik olgusunun, Türk mitlerindeki yansımasının, doğrudan ve karşılaştırma biçiminde ele alınmadığı görülmüştür. Bu düşünceyle birkaç örnek çerçevesinde hazırlanan makale ile annelik olgusunun hem Türk kültüründeki yerinin hem Türk mitlerindeki yansımasının hem de her iki unsur için ortak paydasının daha iyi anlaşılabilmesi çerçevesinde alana bilimsel anlamda bir katkı sağlamak amaçlanmıştır.

İşlevsellik Açısından “Annelik Olgusu”nun Türk Mitlerine Yansıması

Annelik, kadınlara bahsedilen kutsal/yüce bir vazifedir, nimettir. “Beşiği sallayan el dünyaya hükmeder” sözünün muhatabı olarak annelik, hem aileye hem de topluma karşı büyük bir sorumluluk gerektiren meşakkatli bir görevdir. Bu özelliğiyle toplum nazarında önemli bir konuma sahip olan annelik, Türk toplumlarında da hak ettiği değeri korumuş ve bir meziyet olarak algılanmıştır (Bkz. Çağlayan 2004:15-16,45; Akkaya 2011:30-31,42; Gündüz 2012:132). Çünkü annelik, kendisinde fitri olarak bulunan ve yükümlülük gerektiren bazı işlevlere sahiptir. Bu işlevler; genel hatlarıyla doğurganlık (neslin/soyun

devamı), koruyuculuk/savunuculuk, besleyicilik (süt hakkı), rehberlik, eğiticilik, öğreticilik ve elçilik/ arabuluculuk olarak sıralanmaktadır. Aşağıda da söz konusu işlevlerin, Türk mitlerindeki yansıması, sosyokültürel bir olgu olarak anne arketipi çerçevesinde birkaç örnek dahilinde genel hatlarıyla karşılaştırma mahiyetinde ele alınmaktadır.

Doğurganlık (Neslin/Soyun Devamı) İşlevi

Annelik; neslin devamı ve soyun korunması bakımından Allah tarafından kadınlara verilen bir ayrıcalıktır, sanattır. “İnsanların seçkini ne der, dinle; neslin kesilmemesinin çaresi kadındır...” şeklindeki ifade de doğum olayıyla birlikte kadınlıktan anneliğe geçiş ve anneliğin neslin devamındaki yerini açıkça ortaya koymaktadır (Akkaya 2011:42; Koca 2012:58; Albayrak-Serin 2015:26). Bu husus, Türk mitlerinde de ön plana çıkarılmış, “doğurganlık” unsuru olarak anneliğe büyük bir önem atfedilmiştir. Söz konusu önemi dolayısıyla Türk mitlerinde, Umay, Ateş (Od) ve Ak Ana gibi varlıkların yanında kurt (asena/aşına), geyik, kartal gibi bazı hayvanlara ve ağaç, toprak/yer gibi tabiat varlıklarına “annelik” vasfı yüklenmiş ve bu unsurlar, doğum olayının kaynağı olarak gösterilmiştir (Bkz. Ögel 1993:13-28,43-46,88-105,282,595-600; Roux 1994:157-159; Ergun 2004:145-186; Yıldırım 2004:184-186; Karakurt 2012:214,334,739; Gültepe 2015:388-390,433-436). Halk arasındaki “Bizim aslımız kurttur, kaygımız yurttur.” şeklindeki ifade ile bazı Türk boylarının soyunun, gökyüzünün temsilcisi “Kurt”³ veya yeryüzünün timsali olan “Geyik”e dayandırılması bu durumu örneklendirmektedir (Şimşek 1995:18-19; Karakurt 2012:59).

Türk mitlerinde annelik atfedilen *Kartal (Ana)*, bazı Türk boylarının soyundan türediğine inanılan bir varlıktır. Kısır kadınların çocukları olması için kartala dilekler sunması ve bu dilekler sonrası doğan çocuğa “hotoy törüt(t)eh” (kartaldan türemiş) adının verilmesi soyun kartaldan geldiğine olan inancı teyit etmektedir (İnan 1986:119; Ögel 1995:131; Bayat 2006:236). Hatta bazı Türk boylarında, şamanların yeryüzüne kartal (ana) tarafından getirildiğine ve hakanların kartal yuvasında doğduğuna⁴ inanılmaktadır (Ögel 1993:595; Ögel 1995:131; Yakaryılmaz 2009:31; Duran 2012:120).

Türk mitlerinde, soyluluğun göstergesi kabul edilen *Ağaç (Ana)*, türeme, nesillerin/hayatın başlangıcı ve soyun devam unsuru olarak dikkat çekmektedir (Bkz. Ögel 1993:74; Ergun 2004:145-152,161-186; Karakurt 2012:34). “Soy Ağacı/Kütüğü” ifadesi ile Oğuz Kağan Destanı’nda, Urus’un, Oğuz’a “...Bizim uruğumuz senin uruk ağacının tohumudur...” şeklindeki yanıtı, ağacın, soyun devamı ve türeme unsuru olmasının bir göstergesidir (Ergun 2004:146; Bayat 2007:185). Ancak bu ağaçlar; büyük, kovuğu olan ve içerisinde “Ağaç Ana”nın yaşadığına inanılan ağaçlardır. Zaten Kıpçak kelimesinin “Ağaç Kovuğu” anlamına gelmesi ve hasta çocukların, ağaç kovuğuna bırakıldığına dair rivayetler bu inancı desteklemektedir. Hatta bazı Türk topluluklarında ölen çocukların, doğduğu yere geri dönmeleri amacıyla ağacın kovuğuna defnedilmesi de benzer anlayışın bir ürünüdür. Ancak ağaçlar içerisinde en önemli pay, (*Ulu Kayın Ağacı*)’na verilmektedir. Çünkü o, sıradan bir ağaç olmayıp Umay Ana ile beraber (gökten) indiğine ve anaların ana kutlarının sindiğine inanılan, hayatı, doğurganlığı simgeleyen “*Tanrı Ağacı*”dır (İnan 1976:25; Togan 1982:26; Ögel 1993:88; Şimşek 1995:17-18; Ergun 2004:196,203; Bayat 2007:182; Karakurt 2012:34).

Mitlerde, ağaç kovukları ve Toprak/Yer Ana ile birlikte yeraltı dünyasını, yeryüzüne bağlayan kapı olarak değerlendirilen mağaraların; anne rahmi/karnı ile özdeşleştirilmesi, doğum yeri olarak ön plana çıkarılması, fiziksel anlamda hamilelik ve doğum sürecinin

mitolojik bir yansımasının açık bir göstergesini oluşturmaktadır (Bkz. Togan 1982:125,134; Ögel 1993:22; Bayat 2007:32-37; Küçük 2017:16-57). Bazı Moğol topluluklarının mağara için “ehin Umay” (ana rahmi) kavramını kullanmaları da bu hususu teyit etmektedir. Hatta Ötüken (Etügen/İtügen) kelimesinin “döl yatağı” anlamında “Uta(ğ)gan” kelimesinden türediğinin ve bu kavramın, Buryatlar’da “kadın rahmi” anlamına geldiğinin rivayet edilmesi ile birlikte Cengiz Han’ın, Ötügen için “anamız” şeklinde tabir kullanması söz konusu düşüncüyü destekleyen örneklerdendir (Fedakar 2014:13; Bayat 2007:33,47; Yakaryılmaz 2009:20; Karakurt 2012:615). Ayrıca günümüzde bazı toplumlarda, çocukların mağaralardan geldiği inancının mevcut olduğu belirtilmekte ve “Vatan toprağının çocukları” ifadesinin mecazî değil, gerçek anlamda kullanıldığına dikkat çekilmektedir (Küçük 2017:18).

Annelik; anne ile çocuk arasındaki maddi ve manevi ilişkinin bir yansımasını oluşturmaktadır (Fedakar 2014:8). Çünkü annelik, hem hamilelik sürecinde çocuğun anne karnında taşınması ile maddi/fiziksel hem de doğum sonrasında da devam eden manevi anlamda bir bağ ihtiva etmektedir. Bu bağ, hamilelik sürecinde anne ile bebek arasındaki göbek kordonu ile sağlanmaktadır. Türk mitlerinde de ağaç, anne ile bebek arasındaki göbek kordonuyla özdeşleştirilerek yeryüzü için “göbek kordonu” misali bir irtibat kaynağı şeklinde betimlenmektedir. Çünkü Türk mitolojisine göre dünya, ağaç ile bağlantılıdır ve onunla beslenmektedir. Bu noktada ağacın maddi bağlantısının toprak, manevi bağlantısının gökyüzü olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla ağacın; kök, gövde ve dalları bakımından gökyüzünü, yeryüzünü ve yeraltını birbirine bağlayan bir köprü mahiyetini taşıdığı ifade edilmektedir (Togan 1982:73,110-111; Yıldırım 2004:152-154; Karakurt 2012:830). Ayrıca bazı Türk boylarının insan kemiklerinin ağaçtan, etinin ise kilden yaratıldığına ve ağacın çocuğu doğurduğuna, büyüttüğüne olan inancı bunun bir göstergesidir (Bayat 2007:180-181).

Türk mitlerinde annelik; yaratılışın ilk basamağı ve başlangıç unsuru olarak dikkat çekmektedir. Bu düşünce, “Ulu Yaratana Ana” olarak da zikredilen “Ak Ana (Ene)” veya “Ağ Ana” motifinde açıkça görülmektedir. Çünkü anne arketipi olarak Ak/Ağ Ana, dünyanın yaratılmasında, Tanrı Ülgen’e yaratma ilhamını veren bir ruh olarak annelik olgusunun yaratılış destanlarındaki ilk örneği kabul edilmektedir. Dolayısıyla o, hayatın başlangıcına vesile olma ve her şeye ruh vererek yaşam döngüsünü başlatma özelliğiyle insanlığın ilk aile kurucularından kabul edilmektedir (İnan 1986:19; Ögel 1993:444; Beydilli 2004:24-25; Sadıç 2008:109; Karakurt 2012:44; Fedakar 2014:9-10).

Türk mitlerinde; Toprak/Yer Ana (Der Ene) ise “yaratılışın mayası” olarak “ilk ulu başlangıç” telakki edilmekte ve her şey ondan gelmektedir. Çünkü toprak, kadının doğumuna benzer biçimde doğum olayına ev sahipliği yapmaktadır. Bundan dolayı toprak, doğrudan doğruya kadın ve kadının da çocuk sahibi olmasının, toprağın verimli olması ile özdeşleştirildiği görülmektedir. Hatta kadının mistik olarak toprakla bir bütünlük oluşturduğu ve kadının kutsiyetinin toprağın kutsiyetine bağlı olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte bazı toplumlardaki “Ana Tanrıça” kültünün kökeninin de “toprak/yer” olduğu ileri sürülmektedir. Çünkü toprak/yer, bütün parçaların birbiriyle bağlı olduğu ana kaynak olarak kadın için “kozmetik bir model” olmaktadır. Bu çerçevede Gök, “Ata”; Yer/Toprak ise “Ana” olarak değerlendirilmektedir. “Yukarıdaki mavi gök, aşağıdaki yağız yer yaratıldığında, ikisi arasında kişiöğlü, yani insanlar yaratılmış...” şeklindeki ifade de bu hususa örnek teşkil etmektedir. Ayrıca “Tabiat/Doğa Ana” deyimini de aynı algının bir ifadesidir. Doğanın/tabiatın “doğurgan, yaratıcı ve besleyici” olarak telakki edilmesi

sebebiyle o, bir “anne” şeklinde tasavvur edilmektedir (Eliade 1991:122-123; Ögel 1993:279; Beydilli 2004:611-614; Jung 2005:42; Bayat 2007:12-13,25; Karakurt 2012:323,739-740,822; Fedakar 2014:11-12; Altunay 2015:148,162).

Annelik, türün/soyun devamlılığı açısından önemli bir olgudur. Tarihte anne kelimesinin “ög” tabiriyle ifade edilmesi ve “ö(g)k”süz kavramının da buradan geldiğinin rivayet edilmesi bu olguyu teyit eden bir örnektir. Hatta anaerkil aile anlayışının temelinde, soyun anneden geçmesi olduğu ifade edilmektedir (Bkz. Eşel 2010:71; Ayan 2011:113; Altunay 2015:163). Bu noktada Türk geleneğinde çocuk sahibi olmak, çok önemli ve kutlu bir olaydır. Bazı ailelerin kız çocuklarını erken yaşlarda evlendirip, çocuk sahibi olmalarını istemeleri de bunun bir göstergesidir. Halk arasında yaygınlaşan “Çocuksuz kadın, meyvesiz ağaç; çocuksuz kadın tuzsuz yemek” gibi sözler de bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Türk destanlarında ve günlük yaşamda çocuk sahibi olma sürecinde yapılan toylar ve şölenler ortak payda olarak göze çarpmaktadır (Örnekle olarak bkz. Polat 2005:120-127; Sadıç 2008:41-43).

Genel anlamda Türk toplumunda önem taşıyan çocuk sahibi olma düşüncesi, Türk mitlerinde ve destanlarında da kendisine yer bulmuştur. Çünkü çocuk sahibi olmak toplumdaki saygınlığın bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Bu durum, Manas Destanı’nda, Çakıp Han ile eşinin on dört yıllık evliliklerine rağmen çocuk sahibi olamadıklarından yakınmaları ve Bayındır Han’ın misafirlerini kız-erkek veya çocuksuz şekilde tasnif ederek oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa, çocuğu olmayanı ise kara otağa oturtması örneklerinde açıkça görülmektedir (Bkz. İnan 1976:141; Ergin 1989:4; Şahin 2012:118-120). Hatta Türk destanlarında, çocuk sahibi olamamanın önemli bir sorun ve bu sorunun da, baba ve anne için büyük bir üzüntü kaynağı olduğu görülmektedir. Pay/Kam Büre’nin (Püre), Bayındır Han’ın sohbetinde diğer beylerin oğullarını gördüğünde ağlaması ve kendisine ağlama sebebi sorulunca çocuğu (özellikle oğlu) olmadığını söylemesi bu husustaki örneklerdendir. Ayrıca Alday Buuçı, Tulum Hoca ve Alpamış Destanları’nda da çocuksuz olmanın verdiği sıkıntılar ve çözüm yolları konu edilmektedir (Bkz. Ergin 1989:7-8; Şahin 2012:120-121. Ayrıca çocuksuzluk ile ilgili geniş bilgi ve örnekler için bkz. Yıldız 2009:79-87).

Türk destanlarında, çocuk sahibi olmakla birlikte çocuk sayısının çokluğu da dikkat çekmektedir. Oğuz Kağan Destanı’nda, Oğuz Kağan’ın dört ve altı gibi çok sayıda çocuğu olduğu görülmektedir (Bkz. Togan 1982:26,32). Aynı şekilde Türk mitlerinde de Alahçın Ana’nın, dört çocuğundan (iki oğlu-iki kızı) ve Od Ana’nın da ateş ruhu olarak değerlendirilen yedi oğlundan bahsedilmektedir (Bayat 2007:18; Karakurt 2012:56,574). Buna benzer çok sayıda örnek hem Türk mitlerinde hem de günlük yaşamda çocuk sahibi olmaya verilen önemin bir yansımasını oluşturmaktadır.

Besleyicilik (Süt Hakkı) İşlevi

Annelik; “doğurganlık” özelliği ile birlikte çocuğun beslenme yükümlülüğünü, süt hakkı işlevini de ihtiva etmektedir. Bu husus, Kuran’da açıkça zikredilmektedir (Bkz. Ahkaf Suresi 15; Lokman Suresi 14). Bebeğin emzirilmesi/beslenmesi, anneliğin en önemli işlevlerindedir. Annenin zahmetlerle karnında taşıdığı bebeğin beslenmesi için anne sütü büyük bir önem taşımaktadır (Güneş 2009:52) “Eğer iyilik ananın ak sütü ile insanın ruhuna girerse, o ölüncüye kadar doğru yoldan çıkmaz.” şeklindeki ifade de, hem anne sütünün önemini hem de annenin, çocuğun yetişmesindeki fonksiyonunu açıkça ortaya koymaktadır (Albayrak-Serin 2015:26. Ayrıca besleyicilik açısından anne sütünün önemi hususunda bkz. Anohin 2017:23-33; Çoruhlu 2010:43).

Bazı Türk boylarında anne sütünün cennetten geldiğine inanılmıştır (Kalafat 2007: 47). Mitolojik bağlamda Kübey Hatun'un, Süt Ak Gölü'nden getirdiği sütü, yeni doğacak çocuğun ağzına damlatarak ona ruh vermesi de bunun bir yansımasıdır. Benzer ifadeler, Umay Ana ve Ayısı için de zikredilmektedir. Ayrıca Er Sogotoh Destanı'nda, "...Yarı beline kadar çıplak, alt tarafı ağaç kökleri gibi, Orta yaşlı ciddi bakışlı bir kadın kabaran göğüslerinden süt verir..." şeklindeki tasvir ve Boğaç Han yaralandığında Hızır'ın ona "...Dağ çiçeği, ananın sütüyle, yarana merhemdir" demesi anne sütünün önemini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Türk mitlerinde ağacın, Ulu Ana gibi varlıkların yaşadığı ve kahramanlara memesinden süt verdiği bir unsur olarak ön plana çıktığı görülmektedir (Bkz. İnan 1986:37; Ögel 1993:97, 103,595; Yıldırım 2004:125; Bayat 2007: 38,61,189; Duran 2012:109; Karakurt 2012:519; Beydilli 2004:26,77,241,507; Yakaryılmaz 2009:18,23).

Anne sütü, bebekler için gerekli ve önemli bir besin kaynağıdır. "Annelerin sütü nazarı, kargışı keser." ifadesi de hem anne sütünün önemini hem de fonksiyonunu teyit etmektedir (Kalafat 2010:371). Şaman adayının, kanatlı bir geyik veya kartal sütüyle beslenip büyütülmesi de anne sütünün önemine ve zaruretine bir örnek teşkil etmektedir. Böylece terbiye sürecindeki ezoterik bilgi, şamana emzirme yolu ile aktarılmaktadır. Bu durum, anne ile çocuk arasındaki bağın mitolojik bağlamda bir göstergesi olarak dikkat çekmektedir. Çünkü anne, çocuk için en iyi terbiyecidir (Bayat 2006:92,94, 100,157; Akkaya 2011:42). Ayrıca Kalaçlar'ın türeyişi hususunda da hem "anne sütü"nü hem de kadının "doğurganlık" özelliğinin önemli bir rol oynadığı görülmektedir (Bkz. Togan 1982:45-46; Ögel 1993:178-179).

Türk mitlerinde (ve masallarında) geyiğin, kahramanlara süttten kesilinceye kadar annelik ettiğine ve Yer Ana'nın, kahramanı sütüyle (hatta sağ göğsünden iki, sol göğsünden bir kez) emzirdiğine/beslediğine rastlanmaktadır (Bkz. Boratav 1969:132; Beydilli 2004:612; Karakurt 2012:739). Dolayısıyla Türk mitlerinde çeşitli vesilelerle konu edilmiş olan anne sütü sebebiyle annenin çocuk üzerinde süt/annelik hakkı olduğu zikredilmektedir. Hatta süt/annelik hakkı, "Tanrı Hakkı" ile eşdeğerde görülmektedir. Ancak bu eşdeğerlilik için çocuğu büyütme kaidesi söz konusu olup helal/ak süt emme birincil derecede önem taşımaktadır (Sadıç 2008:109; Güneş 2009:9,27,52; Gündüz 2012:130; Bars 2014:86; Gültepe 2015:48,440). Ayrıca bebeklerin büyütülmeleri için süt annelerine verilmesi hem günlük yaşamın ve Türk mitlerinin/destanlarının ortak paydasını oluşturmakta hem de anne sütünün önemini göstermektedir (Ögel 1993:74).

Türklerde anne sütünün; besleyici olma özelliğiyle birlikte helallik-haramlık çerçevesinde kutsiyet taşıdığı dikkat çekmektedir. Bu kutsiyet, "ak süt" tabiri ile vurgulanmaktadır. Türk mitlerinde, anne sütüne aklık atfedilerek onun helalliğinin ön plâna çıkarıldığı görülmektedir (Bkz. Ergin 1969:21; İnan 1992:174; Sadıç 2008:118; Albayrak-Serin 2015:26). Dede Korkut'ta "...ağ südin toya emzürse ana görklü...ağ südünü anam mana helal eylesün..." şeklinde yer alan ifade, annenin çocuğunu emzirmesi görevi ile birlikte anne sütünün helalliğine vurgu yapmaktadır (Bkz. Ergin 1969:114,129; Ergin 1989:75,170). Ayrıca Oğuz Kağan'ın annesinin sütünü üç gün üç gece emmemiş olmasının sebebi olarak annesinin, Tanrı'ya inanmaması gösterilmektedir. Oğuz Kağan'ın bu tavrına karşılık annesinin de üç gece üst üste rüyasında, oğlunun kendisine "Eğer sütünü emmemi istiyorsan biricik Tanrı'yı ikrar ve itiraf et; üzerine olan hakkım olduğu gibi farz bil." dediğini görmesi ve (eşinden gizli) Tanrı'ya iman ederek oğlunu emzirmesi hem

annenin sütünün helallığının/aklığının hem de çocuk için yapılan fedakârlığın bir göstergesidir (Tanyu 1980:38; Togan 1982:17; Ögel 1993:157-158; Roux 1994:152-153).

Koruyuculuk ve Savunuculuk İşlevi

Annelik, çocuğuna karşı bir “koruma ve savunma” içgüdüsüne sahiptir. Bu sahiplik, sadece çocuk için değil yeri geldiğinde aile için de kendisini gösterebilmektedir. Çünkü annelikteki koruyuculuk ve savunuculuk, fitri olarak var olan bir içgüdüdür (Bkz. Eşel 2010:74; Akkaya 2011:97; Şahin 2012:117,128). Anneliğin koruyuculuk ve savunuculuk vasfı, Türk destanlarında, Boğaç’ın avdan dönmediğinde annenin davranışlarında açıkça görülebilmektedir (Bkz. Ergin 1989:5).

Türk destanlarında anne; her şartta “koruyucu-gözetleyici” bir varlık konumundadır. Ölümcül hâlde bulunan Boğaç Han için annesinin (yanındaki kızlarla birlikte) dağ çiçeklerini toplayıp anne sütüyle birlikte ilaç yaparak tedavi etmesi bu husustaki örneklerden biridir. Burada bir anne olarak her türlü zorluğa katlanma, fedakârlık ve koruma içgüdüsü ile hareket etme işlevi açıkça görülmektedir (Bkz. Ergin 1969:20-21; Ergin 1989:5; Sadıç 2008:109; Yakıcı 2016:21)

Anneliğin koruyuculuk ve savunuculuk işlevi, mitlerde de kendisini etkin biçimde göstermektedir. Türk mitlerinde; *Ulu Ana*, *Umay Ana* ve *Od Ana* bu hususta dikkat çeken önemli koruyucu dişil ruhlardandır (Geniş bilgi ve örnekler için bkz. İnan 1976:41-45; İnan 1986:68-69; Ögel 1995:517-518; Beydilli 2004:575-577; Yakarıılmaz 2009:21; Karakurt 2012:574,771). Bunlar içerisinde, “Zümrüdü Anka, Feniks, Tanniao, Homa, Rokh ve Simurg” gibi adlarla anılan “Huma(y)⁵ Kuşu” ile özdeşleştirilen *Umay Ana* en dikkat çekenidir. Bilge Kağan’ın benzetme noktasında kullandığı “Umay gibi annem hatun...” ifadesi de bunu teyit etmektedir (Tanyu 1980:29-30; İnan 1986:27,36; Öncül 2009:176).

Umay Ana; “aile, evlilik ve soyun devamının koruyucusu” olarak da bilinmektedir (Duran 2012:109). Onun koruyuculuk görevini, hem hamilelik hem doğum hem de doğum sonrasında çocuğun ergenlik çağına ulaşıncaya kadar sürdürdüğüne inanılmaktadır. Umay Ana, çocuğu olmayanların, çocuk olması için dua ettikleri bir dişil varlık olarak da önem taşımaktadır (İnan 1976:26; Beydilli 2004:95; Polat 2005:92; Kalafat 2010:98-99). Şamanların “Şefkatli kayıp kuş (dağlı geviş getiren hayvanların hamisi), Umay Ana, kuş ana, şefkatini esirgeme, yardım et” şeklindeki duası bunu açıkça göstermektedir (Gültepe 2015:306).

Annelik; koruyuculuk işlevi çerçevesinde şefkatli olmayı gerektirmektedir. Bu noktada ana motif olarak “anne eli” ortaya çıkmaktadır. Türk mitlerinde ve halk inanışları arasında da yer alan *anne eli*, koruyuculuğun, rıza göstermenin, bereketin/bolluğun ve şefkatin timsali olarak değerlendirilmiştir/değerlendirilmektedir (Bkz. Çağlayan 2004:45-46; Beydilli 2004:214-215; Polat 2005:87-92; Kalafat 2007:71; Güneş 2009:51). Örneğin çocuklarda görülen doğum lekeleri, “Umay Ana’nın el izi” olarak yorumlanmakta ve bu ize sahip çocukların mutlu olacağı düşünülmektedir (Duran 2012:109). Ayrıca “Ana ata, önünden geçmek hata” şeklindeki atasözü örneğinde vurgulandığı gibi destanlarda; kahramanın, babasının ve annesinin elini öpmeden, rızasını almadan herhangi bir iş yapmadığı görülmektedir (Sadıç 2008:42; Güneş 2009:51). Kan Turalı’nın, memleketinden ayrılmadan ve gerdeğe girmeden önce izin istemesi bunun açık bir göstergesidir. Türk geleneğindeki annenin (ve babanın) evladına duasının, en makbul dualardan olduğu inancı söz konusu tutumu desteklemektedir (Bkz. Ergin 1989:187,193; Güneş 2009:51; Küçük 2010:846).

Umay Ana'nın, hamile kadınların doğum sancılarını azaltmaya yardımcı olduğu ve doğumdan sonraki üç günlük süreçte kadının başında beklediği düşüncesinden dolayı bazı Türk toplumlarında, birçok davranışta ve eylemde "Umay Ana" adı zikredilmiştir/ zikredilmektedir. Hatta doğum başta olmak üzere bütün işlerin kolay geçmesi amacıyla yönelik olarak söylenen "Benim elim/kolum değil Umay Ana'nın eli/kolu, benim yolum değil Umay Ana'nın yolu" ifadesi ile evde yalnız kalan çocuklar için "Umay Ana'ya bıraktım", yolculuğa uğurlanırken "Umay Ana'ya havale ediyorum" ve koruma düşüncesi çerçevesinde "Umay Ana korusun" gibi tabirlerin kullanılması, Umay Ana'nın hem elinin bereketinin hem de onun koruyuculuğunun bir işareti olarak yorumlanmaktadır (Yıldırım 2004:123-124; Polat 2005:90-92; Kalafat 2007:71; Duran 2012:109; Küçük 2013:117).

Annelik; kötülöklere ve düşmanlıklara karşı mücadele noktasında da savunma gerektiren önemli bir sorumluluğa sahiptir. Bu işlevin, destanlarda (ve masallarda) da genel olarak ideal bir eş veya anne olarak kadının; cesaretli, atılgan/girişken, becerikli, ata binabilen, kılıç kuşanabilen ve yeri geldiğinde savaş meydanlarında eşine yardım edebilen bir kahraman şeklinde ön plana çıktığı görölmektedir (Bars 2014:84-85,89; Albayrak-Serin 2015:18; Gültepe 2015:48-49). "...Meğer hanım boyu uzun Burla Hatun oğlancığını andı, kararı kalmadı. Kırk ince belli kız çocuğu ile kara aygırını çekti, sıçrayıp bindi, kara kılıcını kuşandı. Başımın tacı Kazan gelmedi diye izini izledi gitti..." şeklindeki rivayet bu durumu kısaca örneklendirmektedir. Ayrıca Kanıkey'in, eşi Manas'a ve oğlu Semetey'e yardım etmesi bu husustaki örneklerden bir tanesidir (Bkz. Ergin 1969:116; İnan 1992:43,145).

Rehberlik, Eğiticilik ve Öğreticilik İşlevi

Annelik; rehberlik, eğiticilik ve öğreticilik işlevi bakımından önemli bir sorumluluk gerektirmektedir. Çünkü anne ile çocuk arasındaki ilişki, sosyal bağlılığın ilk örneğini teşkil etmektedir (Eşel 2010:72). Bu bağlamda annelik; sıkıntılı ve zahmetli durumlarda çocuğuna her türlü desteği sağlayan, yol gösteren bir motif olarak dikkat çekmektedir. Anne, çocuğun hayatının başlangıcından itibaren yaşamının her döneminde ona yön verme ve hayatını şekillendirme noktasında temel vasıttır. Üç çocuk annesi Babür'un; akıllı, dindar, her bakımdan yetenekli, iyi kalpli ve örnek alınacak bir kadın olarak resmedildiği görölmektedir (Bars 2014:86-87,90; Gültepe 2015:253). Keloğlan masallarında da, padişahın, Keloğlan'dan bir saray yapmasını istemesi üzerine onun padişahın kırk gün izin isteyerek annesine danışması ve annesinden aldığı yardım sayesinde ne yapması gerektiğini öğrenmesi anneliğin rehberlik, eğiticilik ve öğreticilik işlevini yansıtan örneklerdendir (Bolat 2017:204-205).

Anne, çocuğu için örnek bir şahsiyettir ve özellikle kızın yetişmesinde etkin/yetkin bir role sahiptir. "...Kız anasından öğrenir sofraya düzmeyi; Anasına bak kızını al..." şeklindeki sözler ile Dede Korkut'ta geçen "...Kız anadan görmeyince öğüt almaz..." sözü de kızın annesini taklit ettiğini ve onun sözüyle hareket ettiğini göstermektedir (Bkz. Ergin 1989:74; Klyashtorny-Sultanov 2004:324; Sadıç 2008:42-44; Ayan 2011:114; Şahin 2012:130). Benzer şekilde Türk destanlarında, erkek çocuğun eğitimi ve kahraman olarak yetişmesi de annenin önemli görevleri arasında telakki edilmektedir. Bununla birlikte Er Sogotoh'un, Kübey Hatun'a "...Ben yetim bir çocuk iken, sen beni büyüttün! Ben küçük bir çocuk iken, sen beni adam ettin!..." şeklinde seslenmesi de annenin evladını yetiştirmesine dair örneklerdendir. Çünkü eğitimin temeli ailede başlamakta, ilk eğitim, özellikle evin temel taşı ve "evdeki öğretmen" sloganının kaynağı olan anne tarafından sağlanmaktadır (Ögel 1993:97; Çağlayan 2004:14,19-20,45,69-74; Gündüz 2012: 130; Bars

2014:86). Ayrıca Ağaç Ana'nın, şamanın doğduğu, ilk yeteneklerini kazandığı ve de terbiye aldığı bir ağaç olarak resmedilmesi, eğitimin temelinin anne olduğunun mitolojik bir yansımasını oluşturmaktadır (Bayat 2006:92-93).

Anneliğin temel vasıfları arasında hem koruyuculuk hem de rehberlik bağlamında çocuğuna nasihat/öğüt verme vardır. Destanlarda da anne, çocuğuna çeşitli nasihatler veren, düşüncesine başvuru ve tavsiyelerine uyulan “bilge” bir kadın olarak dikkat çekmektedir. Manas Destanı'nda, Manas'ın savaştan yaralı kurtulmasının sonucunda “Kardeş diye kabul ettiklerim kara niyetli düşmanlarımış. Annemle Kanıkey ne kadar haklı imişler...” şeklindeki söz, bunu açıkça ortaya koymaktadır (Bkz. Boratav 1969:74-75; İnan 1992:42; Şahin 2012: 129-130; Bars 2014:90). Bu düşünce ve anlayış, mitlerde de kendisini göstermekte ve bilgeliğin, öğreticiliğin temsilcisi olarak insanlara öğüt veren *Sehen Han*, kahramanlara makul ve mantıklı nasihat eden *Yer Ana* ve yaratma ilhamı ile birlikte “doğru ve metin olma” gibi duyguları Ülgen'e/Kayra Han'a öğreten *Ak Ana* dikkat çekmektedir (İnan 1987:274; Beydilli 2004:612; Sadıç 2008:109; Karakurt 2012:651). Bununla birlikte Türk mitlerinde (ve masallarında), rehberlik ve öğreticilik noktasında *Geyik* ile *Kurt* da dikkat çeken varlıklardandır (Örnek olarak bkz. Ögel 1993:43; Ocak 2000:208; Çoruhlu 2010:109; Karakurt 2012:189,307; Küçük 2013:127-128).

Elçilik/Arabuluculuk İşlevi

Annelik; hem baba ile çocuk arasında hem aile içinde arabuluculuk yapma hem de ailenin bir nevi sözcüsü/elçisi olma işlevine sahiptir. Aile birliğini ve düzenini sağlama noktasında anne, aile içerisinde baba ile çocuk arasında bir denge unsuru olarak dikkat çekmektedir. Yanındaki kişiler yüzünden oğlu Boğaç ile arası açılan baba Dirse Han'ın oğlularla arasını düzelteren annedir (Şahin 2012:129-130).

Türk mitlerinde, annelik atfedilebilen geyik ile kartalın, “Tanrı elçisi ve habercisi” olduğuna inanılmaktadır. Hatta göğün beşinci katında yaşayan kartal, şamanların göğe doğru yolculuklarında onlara göğün ilk üç katı boyunca refakat/aracılık etmektedir. O; her canlının yukarıya geçişine izin vermemekte ve Tanrı'nın mesajlarını şamanlara, hakanlara iletmektedir. Ayrıca kartal, canlılar ve insanlar arasındaki “Demir Kazık-Kutup Yıldızı”nın olduğu kapıda nöbet tutmakta, bekçilik yapmaktadır. Anneler de “evin, yuvanın bekçisi” olma noktasında aynı role ve fonksiyona sahiptir (Yıldırım 2004:173; Ergun 2004:157-161; Duran 2012:120; Karakurt 2012:550,749; Gültepe 2015:566).

Türk geleneğinde, kız isteme ve evlilik olaylarında annelerin birer elçi/sözcü, haberci kılınması ve her türlü meselenin çözümü sürecinde arabulucu yapılması⁶ yukarıdaki mitolojik örnekler ile örtüşmektedir. Çünkü aile ortamında anne, esasen en etkin ve yetkin birey olarak nüfuz sahibidir. Dolayısıyla onun görüşlerine, düşüncelerine değer verilmekte ve itibar edilmektedir. Zaten kız isteme olaylarında, annenin devreye sokulması bunun bir göstergesidir. Keloğlan'ın annesine giderek evlenmek istediğini söylemesi ve Manas Destanı'nda bazı beylerin, Manas'a kız verilmesini istemezken, kızın annesinin eşini ikna etmesiyle Manas'a kızın verilmesi yukarıdaki düşüncenin en bariz örneklerindedir (Bkz. Boratav 1969:178-179; Kalafat 2007:106,146; Gündüz 2012:141; Şahin 2012:129; Atnur 2015: 15-19; Bolat 2017:205).

Sonuç

Annelik, çocuk doğurma veya çocuk sahibi olma özelliğiyle insanın doğumunda ve soyun nesilden nesile devamında önemli bir olgudur. Bu bağlamda zor bir görev ve ağır bir sorumluluk gerektiren annelikte bazı işlevler söz konusudur. Bu işlevler; doğurganlık

(neslin/soyun devamı), koruyuculuk/ savunuculuk, besleyicilik (süt hakkı), rehberlik, eğitici/öğreticilik ve elçilik/arabuluculuk gibi sıralanabilmektedir.

Türklerde kutsal bir görev addedilen anneliğe ait işlevler, Türk mitlerinde de konu edilmiştir. Bu çerçevede anneliğe atfedilen işlevlerden birincisi, neslin devamı ve soyun korunması bakımından kadınlara has bir ayrıcalık olan “doğurganlık”tır. Çünkü hayat; doğum ve üreme olayı ile devam edegelmektedir. Bu işlev, Türk mitlerinde bazı dişil varlıklar ile birlikte kurt, kartal, ağaç ve toprak/yer gibi varlıklara “analık” vasfı yüklenerek ve doğum olayının kaynağı olarak yansıtılmıştır/yansıtılmaktadır. Anneliğin işlevleri arasında besleyicilik (çocuğun emzirilmesi) de dikkat çeken bir unsurdur. Çünkü çocuğun büyümesi için anne sütü büyük bir önem taşımaktadır. Bu özellik, Türk mitlerinde hem ak rengi ile hem de “süt hakkı/helalliği” şeklinde vurgulanmaktadır.

Anneliğin en önemli işlevlerinden biri de “koruyuculuk” ve “savunuculuk”tur. Annelik, içgüdüsel olarak “koruma ve savunma” endeksli bir yapıya sahiptir. Destanlarda ve masallarda da genel olarak ideal bir eş ve anne olarak kadın; cesaretli, atılgan/girişken, sadakat timsali, becerikli, ata binebilen, kılıç kuşanabilen ve yeri geldiğinde eşinin yerine geçen veya savaşlarda eşlerine yardıma eden bir kahraman olarak ön plana çıkmaktadır. Annelik; eğitici, öğretici ve rehberlik işlevi bakımından da önemli bir yükümlülük gerektirmektedir. Çünkü anne ile çocuk arasındaki ilişki, sosyal bağlılığın ilk örneği kabul edilmektedir. Bu bağlılık çerçevesinde annelik, her türlü zorlukta ve sıkıntıda çocuğuna daima destek olan ve ona yol gösteren bir motif olma özelliği göstermektedir. Söz konusu motif, mitlerde de etkisini hissettirmektedir. Ayrıca hem baba ile çocuk arasında bir arabuluculuk hem de ailenin elçisi/sözcüsü konumunda olan anneliğin mitlerde de benzer şekilde bir işleve sahip olduğu dikkat çekmektedir.

Netice itibariyle biyolojik, sosyolojik ve psikolojik anlamda anneliğe has işlevlerin, anneliğe verilen önem çerçevesinde mitlerde de aynı veya benzer şekilde konu edildiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle Türk mitlerinde annelik olgusu, işlevsellik bağlamında, günlük yaşamdaki “annelik olgusunun bir izdüşümü” gibidir.

NOTLAR

1. Yunanca “arkhetypos” kelimesinden gelen ve Platon’un “ideası” ile özdeşleştirilen arketip kavramı, kelime olarak, “başlangıç modeli, ilk imge/örnek, karakter veya kalıp” olarak tanımlanmaktadır (Bkz. Jung 2005:17; Fedakar 2014:7; Ana Britannica Ansiklopedisi, C.2, s.305).
2. Türk mitlerinde ve destanlarında, “Tanrıça/Ana Tanrıça” ifadesinden daha çok “dişil iye/ruh” betimlemesi dikkati çekmektedir. Zaten Dinler Tarihi, Türk Dinî Tarihi, Türk Kültürü ve “Türk Halk İnanışları” üzerine yaptığı araştırmalarla tanınan Prof. Dr. Hikmet Tanyu; Umay kelimesinin “Tanrıça” anlamında yorumlanmasını yerinde bulmamaktadır. Tanyu’ya göre Umay’ın Tanrıça olarak yorumu zorlamadır, “Ana” anlamına gelen Uma ile Umay arasında ilişki bulunmaktadır ve Umay, dişil bir ruhu/meleği ifade etmektedir. O ayrıca Tanrıça kavramının kullanılmasının tek Tanrı inancı ile bağdaşmayacağına da dikkat çekmektedir. Fuzuli Bayat da “Türk Mitolojik Sistemi” adlı eserinde, Türk dini mitolojik sisteminin Tek Tanrılı bir yapıya sahip olduğunu dile getirerek Tanyu ile aynı kanaattir (Bkz. Tanyu 1980:32; Bayat 2007:11. Ayrıca bkz. Kalafat 2007:69; Bayat 2007:78; Sadıç 2008:115).
3. Kurt soyundan türeme ile ilgili rivayetlerde, kurdun sembolik olduğu ve onun dışı kurt donuna/kılığına girerek (Türk) çocuğu koruyan bir kadın kam olabileceği dile getirilmektedir (Bkz. Kalafat 2010:199-200).
4. Mite göre, kam/şaman olacak çocuğun ruhu bir kartal tarafından yutulmaktadır. Güneşlik bir bölgeye göç eden kartal, çam veya kayın ağacının üzerine yumurtasını bırakmaktadır. Bir süre sonra yumurtanın içinden çocuk çıkmakta ve ağacın altındaki beşiğe düşmektedir (Bkz. Ögel 1993:595-596; Karakurt 2012:214).
5. Huma(y) Kuşu; kuzgun büyüklüğünde, kanat uçları siyah ve başı yeşil olup “devlet ve saadet kuşu” olarak havada yumurtlama hatta yavrusunu havada doğurma özelliğine sahiptir. Ancak bu kuş, canlı (diri) yakalanamayan ve zararsız efsanevi bir kuştur. Ayrıca onun bazı zamanlarda yeryüzüne kırk arşın kadar yak-

laştığı ve geri döndüğü, bu süreçte de gölgesinin üzerine düştüğü kişinin hükümdar veya çok zengin olacağına inanılmaktadır. Bu anlayış içerisinde *Huma Kuşu*; şans/talih, krallık/saltanat, iyilik/doğruluk ve cennet sembolü olarak kabul edilmiştir (İnan 1986:37; Öner 2008:567).

6. Örneğin Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde evlenme çağına geçtiği düşünülen kızların, içi geçmiş bir karpuzu annelerine vermeleri, "*Dağlarda meşelerde, Gül suyu şişelerde, Herkes yârini aldı, Biz kaldık köşelerde...*" şeklindeki manilerle durumu annelerine bildirmeleri ve oğlanın annesine artık evde uyuyamadığını söyleyerek annesinin oğluna kız aramaya başlaması örneklerden sadece birkaç tanesidir.(Bkz. Atnur 2015:15-17)

KAYNAKÇA

- Akkaya, Hatice. *Kadınların Konu Edildiği Rivayetlerde Ortaya Konan Değerlerin Eğitsel Açından İncelenmesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Albayrak, Fatma ve Nilüfer Serin. "Kutadgu Bilig ve Mârifetnâme'de Kadın Algısı". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/37(2015):16-37.
- Altunay, Erhan. *Paganizm-1: Kadim Bilgelige Giriş*, İstanbul: Hermes Yayınları, 2015.
- Ana Britannica Ansiklopedisi*. C.2. İstanbul:Ana Yayıncılık 1986, s.3 05
- Anohin, Andrey Viktoroviç. "Teletülerin Tasavvuruna Göre Ruh ve Özellikleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* (Çev.Atilla Bağcı). 44(2017):19-34.
- Ateş, Süleyman. *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, İstanbul:Yeni Ufuklar Neşriyat, (tarihsiz).
- Atnur, Gülnur. "Evlenme İşaretleri",Aile Yazıları-8,Ed. Saim Sakaoğlu, Mehmet Aça, Pervin Ergun, Ankara: Başak Matbaacılık,2015,s.15-19.
- Ayan, Dursun. "Öğ'den 'Anne'ye: Türkçe Söz Varlığı Anne". *Aile ve Toplum* 12,7/26 (2011):111-116.
- Bakırcıoğlu, Rasim. *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*, Ankara:Anı Yayıncılık, 2012.
- Bars, Mehmet Emin. "Türk Kültüründe Anne ve Âşık Garip Hikâyesinde Görünüşü", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2/6 (2014):82-94.
- Bayat, Fuzuli. *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. Ankara: Ötügen Neşriyat, 2006.
- _____. "*Türk Mitolojik Sistemi*. C.II. Ankara: Ötügen Neşriyat, 2007.
- Beydilli, Celal. *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Kitap Yayın, 2004.
- Bolat, Nursel. "Keloğlan Kimliğinde Türk Masalları Anlatısı: Propp Yönteminde Türk Masalları". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/3 (2017):221-226.
- Boratav, Perteve Naili. *Az Gittik Uz Gittik*.Ankara:Bilgi Yayınevi,1969.
- Burç, Pınar Ezgi. "Popüler Kültür ve Annelik: Anneliğin Farklı Görünümleri". *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E Dergisi* (2015):1-15.
- Çağlayan, Ahmet. *Eğitimde Özenlenen Anneler*. İstanbul: Ağaç Yayınları, 2004.
- Çoruhlu, Yaşar. *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi,2010.
- Duran, Remzi. "Türk Mitolojisi",*Mitoloji ve Din*.Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yayını, 2012.
- Eliade, Mircea. *Kutsal ve Dindışı*. (Çev. M. Ali Kılıçbay). Ankara: Gece Yayınları, 1991.
- Ergin,Muharrem. *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi,1969.
- _____. "*Dede Korkut Kitabı-I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- Ergun, Pervin. *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2004.
- Eşel, Ertuğrul. "Anneliğin Nörobiyolojisi". *Türk Psikiyatri Dergisi* 21(1)(2010):68-78.
- Fedakar, Pınar. "Besleyen mi, Öldüren mi: Türk Mitik Tasavvurunda Anne Arketipinin Antropomorfik Görünümleri". *Millî Folklor* 103 (Güz 2014): 5-19.
- Gültepe, Necati. *Türk Mitolojisi*. Ed. Serkan Ozan. İstanbul: Resse Kitabevi, 2015.
- Gündüz, Ahmet. "Tarihî Sürec İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi". *International Journal of Social Science* 5/5(2012):129-148
- Güneş, Asuman. *Oğuz Grubu Türk Kahramanlık Destanlarında Kadın*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi,2009.
- İnan, Abdulkadir. *Eski Türk Dini Tarihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,1976.
- _____. *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,1986.
- _____. *Makaleler ve İncelemeler*. Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
- _____. *Manas Destanı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları,1992.
- Jung, Carl Gustav. *Dört Arketip*, (Çev. Zehra Aksu Yılmaz), Yay. Haz. M. Bilgin Saydam, İstanbul: Metis Yayınları, 2005.
- Kalafat, Yaşar. *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları-I*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2007.
- _____. *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançları'nın İzleri*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2010.
- Karakurt, Deniz. *Türk Mitoloji Ansiklopedisi*. E-Kitap, 2012.
- Klyashtorny, S. G-T.İ. Sultanov. *Türkün Üç Bin Yılı*.(Çev. Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yayınları, 2004.

- Koca, Selçuk Kürşad. *Türk Kültüründe Sembollerin Dili*. Basılmamış Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2012.
- Küçük, Abdurrahman. *Din ve Dünya*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2010.
- Küçük, Mehmet Alparslan. “Geleneksel Türk Dini’ndeki ‘Ana/Dışıl Ruhlar’a Mitolojik Açıdan Bakış”. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1(2013):105-134.
- _____. “Geleneksel Türk Dini İnanışlarından Mitolojiye: ‘Ölüm/Obur Ruhlar’”. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmalar Dergisi* 20 (2017):55-88.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Ögel, Bahattin. *Türk Mitolojisi*. C. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.
- _____. “*Türk Mitolojisi*. C. II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Öncül, Kürşat. “Masallardaki Devlet Kuşu Motifi”. *Milli Folklor* 84 (Kış 2009):175-181.
- Öner, Esra. “Gevheri Divanı’nda ‘Kuşlar’”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1/5(Fall 2008):554-575.
- Polat, Kemal. *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri’nde Gelenek ve İnanışlar*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Roux, Jean-Paul. *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. (Çev. Aykut Kazancıgil). İstanbul: İşaret Yayınları, 1994.
- Sadıç, Aysun. *Masallarda Kadın (Güney Doğu Anadolu ve Doğu Akdeniz Masalları Örnekleri)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, 2008.
- Şahin, Halil İbrahim. “Türk Destanlarındaki Aile Algısı Üzerine Bir Değerlendirme”. *Karadeniz Araştırmaları* 33(2012):117-138.
- Şimşek, Esmâ. “Giresun ve Çevresinde Anlatılmakta Olan “Ana Geyik” Efsanesinde Mitolojik Unsurlar”. *Milli Folklor* 26 (Yaz 1995):17-22.
- Tanyu, Hikmet. *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnançları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1980.
- Tarhan, Nevzat. *Kadın Psikolojisi*, Ed. Zahide Ülkü Bakiler, İstanbul: Nesil Matbaacılık, 2005.
- Togan, Zeki Velidi. *Oğuz Destanı*. İstanbul: Enderun Yayınları, 1982.
- Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983.
- Türkdöğân, Özlem. “Ana Akım Medyada Annelik Miti”. *Kadın Araştırmaları Dergisi* 2/13 (2013):35-59.
- Yakaryılmaz, Nuray. *Türk Mitolojisinin Resmî*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, 2009.
- Yakıcı, Ali. “Yaratılış Destanından Dede Korkut’a Mitoloji Bağlı Türk Edebiyatı Metinlerinde Kadın”. *Türkiyat Dergisi* 7/38 (2016):9-22.
- Yıldırım, Nilüfer. *Anadolu Masallarında Şamanizm İzleri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2004.
- Yıldız, Naciye. “Türk Destanlarında “Çocuksuzluk”. *Milli Folklor* 82(Yaz 2009):76-88.